

7.0 ייצור לציבור

בפרק העוסק בסביבה שאלתי "סביבה של מי?" והתשובה היא: "הסביבה שלנו". אם כך הסביבה הינה "מוצר ציבורי". מהו מוצר ציבורי ואיך ייוצר? אלו הן שאלות בעיניי הסביבה שהכלכלה נדרשת אליהן. אולי לא הכלכלה הסטנדרטית אך בהחלט הכלכלה האחרת.

7.1 הטוב שבעולמות

אין מה לדאוג, עולם הכלכלה פועל נפלא, ישנו מנגנון אוטומטי – השוק, אשר מניב את התוצאה הטובה ביותר לחברה, ללא מגע יד האל. איך זה פועל? הכלכלה מניחה את ההומואקנומיקוס אדם רציונאלי הבוחר תמיד את הטובה שבכל האפשרויות העומדות בפניו וכאשר אנשים כאלה נפגשים בשוק מתקיים מסחר שבו המחירים מתייצבים בנקודת שיווי משקל ומוקצות הכמויות. הקצאה המשיאה את טובת החברה. למה שיווי משקל? מפני שהוא, על פי ההגדרה, מנגנון אוטומטי שכל חריגה ממנו מפעילה כוחות המחזירים אליו. האם לטובת החברה? לא תמיד. לסיכום: הכלכלה הסטנדרטית מניחה אדם רציונאלי, אוהבת אופטימיזציה ושיווי משקל, ומאמינה במנגנון אוטומטי הפועל לטובת החברה. הכלכלה האחרת ספקנית יותר, היא יותר שואלת מאשר אומרת והיא איננה מאמינה שמנגנון אוטומטי יכוון תמיד לטובת החברה גם "ללא מגע יד אדם".

7.2 כלכלה אחרת

הטיעונים היותר נפוצים כנגד האידאולוגיה הירוקה, באים מכיוון הכלכלה – הכלכלה הסטנדרטית. בנייר הזה יעשה ניסיון להציג כלכלה אחרת. לא כלכלה המודדת הצלחה במונחים של שיעור הגידול בתוצר, אלא כלכלה השוקלת גם את העושר. לא כלכלה העוסקת רק במוצרים הנרכשים בשוק ויש להם מחיר, אלא כלכלה העוסקת גם במוצרים אשר אינם עוברים בשוק, אך יש להם ערך (לפעמים ערך חיובי ולפעמים שלילי). לא כלכלה המשליכה את יהבה על מנגנון אוטומטי (השוק) שיביא לחברה רוב טובה. אבל גם לא כלכלה המתוכננת ו/או מנוהלת על ידי פקידים, אדריכלים או סתם בעלי כוונות טובות – אוטופיה. בדברנו על הכלכלה האחרת נגדיר מחדש קבוצות של מוצרים נציג מודל של שוק ונדבר על הון ושלטון.

7.3 על העושר

נהוג להשוות מדינות ערים אזוריים ואוכלוסיות על פי רמת החיים שלהן. רמת החיים מלמדת בכמה שפר חלקה של אוכלוסייה בעולם הזה, אך היא מלמדת גם על כוחן היחסי של אוכלוסיות מדינות ערים וכו'. רמת החיים נמדדת באמצעות מדדים של זרם כמו למשל הוצאה הכנסה ותוצר וההשוואה נעשית במונחים של מטבע ואם בין מדינות, אז בתרגום עפ"י שער החליפין. אפשר לראות את הדברים אחרת ולומר שבנוסף לזרם גם המלאי משפיע על התנהגותם של היחידים וקובע את "חוזקן" היחסי של אוכלוסיות. ההכנסה שהיא זרם והרכוש שהוא מלאי, שניהם נחוצים כדי לצפות את התנהגות הפרטים או להאריך את חוזקן הכלכלי של אוכלוסיות. אדם

סמית קרא לספרו "על עושר העמים" ומילטון פרידמן "קנה את עולמו" בכך שמצא שמה שקובע את התנהגותו הצרכנית של האדם זו לא רק הכנסתו השוטפת, אלא גם ערך רכשו. דעות אלה, הן, בבחינת "הלכה ואין מורים כן", מה שעומד על כל לשון זה התוצר. נראה לנו שבעולם סופי שבו אנו "כורים" משאבים שאינם מתחדשים, עלינו לחזור למושג העושר הכולל את ההכנסה ואת הרכוש כאחד.

בהערה אפשר להוסיף שהשוואת התוצר בין מדינות נעשית בדרך כלל במונחים של מטבע, והתרגום ממדינה למדינה נעשה באמצעות שער החליפין. ההשוואה הזו מעוותת את התמונה. לא לחינם אנשים משליכים את נפשם מנגד בכדי לקנות בשוק בקלקיליה. אף על פי שזה "קילומטר מכפר סבא" המחירים שם אחרים ולכן כוח הקנייה של הכסף גדול יותר. ואם משווים את רמת החיים של הפלסטינים לשלנו על פי שער החליפין מחמיצים זאת. כאשר מדובר בערכים כמו תוצר או עושר אשר הם נמדדים במטבע מקומי, אז השוואה בין שתי מדינות יש לתרגם אותם לא עפ"י שער החליפין אלא על פי יחס כוח הקנייה.

האם כדאי לנרות את יערות הגשם באי בורנאו? זו אחת הבעיות שמציגה הסביבה לכלכלה הסטנדרטית. הכריתה משפרת את ביצועי המשק ומעמידה אותו במקום טוב יותר בסולם ההצלחה הכלכלית על פי המדד המקובל שהוא התוצר או התוצר לנפש. התוצר, הוא מדידה של הזרם לא של המלאי, ומשק יכול להגדיל את הזרם על חשבון המלאי וכך "לאכול את ההון". אם היינו מחליפים את התוצר בעושר כמדד להצלחה של המשק, אזי כריתת יערות הגשם באינדונזיה לא הייתה משפרת את ביצועי המשק, כי מה שהיה מתווסף לתוצר היה נגרע מן ההון, ובמקרה של יערות הגשם באזורים טרופיים הרריים, אפשר לומר שמה שייגרע גדול ממה שיתווסף.

מי עשיר יותר תושב ארמון הנציב או תושב צור בחר? תושב ארמון הנציב הגר עם אשתו ושני ילדיו בדירת 5 חדרים שבבעלותו והכנסתו עשרת אלפים לחודש, או תושב צור בחר הגר עם אשתו וחמשת ילדיו בשני חדרים, הכנסתו אלפיים, אך ביתו עומד על מגרש של דונם בבעלותו?

7.4 המוצרים

7.4.1 מוצרים ציבוריים

בשיח הירוק מרבים לדבר על מוצרים ציבוריים. כך למשל אפשר לשמוע "איך זה שהכנרת כולה מגודרת?" או "איך זה שאיני יכול לרחוץ במימי אגם אחד במדינה אחת מבלי לשלם?" ויש הטוענים "הדרך היא מוצר ציבורי לכן צריך לאפשר לכל אחד לעבור בה ללא תשלום". נימוקים דומים מביאים רבים מאיתנו לחשוב שהים, הרכבת, הנמל והחשמל הם מוצרים ציבוריים. לרבים מובן מאליו שמוצרים ציבוריים נמצאים בסביבה הפיסית, אני ארצה לטעון שגם בסביבה החברתית יכולים להימצא מוצרים ציבוריים, למשל קהילה, שוק או מרכז העיר. בעצם הדיון במוצר ציבורי אנו נכנסים אומנם בדלת האחורית לדיון חשוב וגדול ממנו והוא הדיון בעניין התחום שבו נחוצה התערבות הממשלה במשק. בעולם של הפרטה מצד אחד ושל חברות על לאומיות מצד שני הדיון בשאלה מהו מוצר ציבורי ומה לא מוטל לפתחינו אם נרצה או לא נרצה ולכן נתחיל בהגדרות כדי שנדע על מה אנו מדברים.

7.4.2 הגדרות

בעקבות ליפסי (Lipsey 1998), אנו מבחינים בין מוצר גדיר ולא גדיר, כליל ולא כליל, ומגדירים באמצעות ההבחנה הזו חמישה סוגי מוצרים. בטרם נגדיר את סוגי המוצרים ננסה להבהיר לנוחותו של הקורא את ההבחנות בהן אנו משתמשים ובכן: מוצר כליל זה מוצר שכאשר אתה נהנה ממנו אני חסר ולא כליל הוא מוצר שכאשר אתה נהנה ממנו אני חסר. גדיר הוא מוצר שאני יכול למנוע ממך את השימוש בו ולא גדיר הוא מוצר שאינני יכול למנוע את השימוש בו. מוצר יכול להיות גדיר, כלומר שאפשר לגדר אותו, אבל לא מגודר.

▪ **"כליל ומגודר"** מגדיר את המוצרים הכלכליים. מוצרים העוברים דרך השוק ויש להם מחיר. על מוצרים אלה חלה הכלכלה הסטנדרטית שעל פיה יש לתת לשוק לקבל את ההחלטות ואין צורך להתערב. כליל וגדיר זה תנאי הכרחי לאי התערבות לא תנאי מספיק. גם הכלכלה הסטנדרטית מגדירה מצבים שבהם גם מוצר העובד דרך השוק מחייב התערבות כמו למשל מצב של מונופול.

▪ **"לא כליל ולא גדיר"**: מגדיר את המוצרים הציבוריים. המוצרים האלה אינם יכולים לעבור דרך השוק ואין להם מחיר, ולכן השוק לא יכול לקבל את ההחלטות לגביהם. חלק גדול מ"מוצרי הסביבה" נכללים בקטגוריה הזו אבל גם המחקר הבסיסי. הציבור המעוניין במוצרים כאלה צריך להתארגן אם בדרך של תנועה חברתית כמו תנועת הירוקים ו/או בדרך של השתלבות במערכות ארגוניות קיימות למשל עיר או מדינה, ולקבוע את הדרך שתביא לייצורם ואת המדיניות הציבורית לגביהם.

▪ **לא כליל וגדיר**: למשל כביש.

▪ **לא כליל ומגודר**: למשל כביש אגרה. כביש אגרה הוא מוצר כלכלי.

▪ **כליל ולא גדיר**: למשל חלוקת מזון ע"י סוכנויות הסיוע בעיתות רעב. זה אינו מוצר כלכלי.

▪ **"כליל ולא מגודר"**: בסוג הזה נכללים מוצרים כלכליים בכוח, מוצרים שאם אפשר היה לגדר אותם, הם היו נהפכים למוצרים כלכליים שהשוק יכול לטפל בהם. דוגמאות למוצרים כאלה הם דגים בים, מים בנהר אך גם צפייה בערוצי הלוויין או השימוש ברשת. במקרים רבים הטכנולוגיה והפוליטיקה יכולות לעזור בגידורם. למשל קביעת גבול המים הטריטוריאליים (פוליטיקה) יכולה לעזור בגידור דגים בים, התקנת מודדי מים (טכנולוגיה) יכולה לעזור לגדר את זכויות השימוש במי הנהר וחוקי הפטנטים מאפשרים לגדר את התוצאות של מחקר ופיתוח ממוקד. חברה ישראלית פיתחה טכנולוגיה שאפשרה לרופרט מרדוק לגדר את השימוש בשידורי הלוויין, ולא מכבר נתבשרנו על חברת Start Up גם היא ישראלית, המפתחת טכנולוגיה שתאפשר לגדר את השימוש הספציפי ברשת.

▪ **"לא כליל וגדיר"** - הנוף הוא לא כליל מפני שאם אני נהנה ממנו אתה לא חסר, הוא גדיר כי אפשר לגדר אותו ובכך להפוך אותו למוצר כלכלי העובר דרך השוק, אבל אם נגדר אותו יוכלו ליהנות ממנו רק מעטים.

▪ **מוצר שלילי לא כליל ולא גדיר**: לרוב אנו מדברים על מוצרים שיש להם תועלת חיובית, אבל יש גם כאלה שתועלתם רעה. תאונות דרכים, מגיפות, ריח רע, זיהום המים וכו'. גם על המוצרים האלה יכולה לחול ההבחנה בין כליל ללא כליל ובין גדיר ללא גדיר. מוצר שלילי לא כליל ולא גדיר הוא למשל ריח רע או רעש. מוצר שלילי גדיר הוא כלב נושך. דוגמא טובה למוצר מוצר שלילי לא כליל ולא גדיר היא מגיפה. אם אני ניגף גם אתה יכול ואת רוב המגיפות קשה לגדר. מוצר שלילי

אפשר לפעמים לגדר במקור- לשים את החולה בחדר בידוד, או ביעד- למנוע כניסת חולים בגבול. אבל במגיפות זה לרוב לא עוזר. מוצרים שלילים לא כלילים שאינם גדירים נקראים בשפת הכלכלה חסרונות חיצוניים.

▪ **מוצרי אינטרקציה:** ישנם מוצרים שהם לא כלילים, כלומר שכאשר אתה צורך מהם אני איני חסר, אבל הם יותר מזה, הם מוצרים שאם גם אתה משתמש בהם, אזי יש לשנינו יותר. דוגמאות לכך הן: הטלפון, הרשת, מסחר, מרכז העיר ועוד ועוד... מוצרים אלה ככל שרבים המשתמשים כך עולה ערכם לכל אחד מן המשתמשים בהם.

מדוע לא שידרגו מבעוד מועד את הסכר בניו אורלינס?

ככל הנראה תושבי ניו אורלינס ומושלטת לואיזיאנה ידעו שהסכר המגן על העיר, אשר תוכנן לעמוד בסופה מדרגה 3, טעון חיזוק כדי שיוכל לעמוד בסופה דרגה 5. למה לא שידרגו את הסכר? לא מפני שחשבון התועלת מול העלות הראה שהדבר לא כדאי. בדיעבד בוואדי שזה היה כדאי וקרוב לוודאי שאפשר היה לדעת זאת גם מראש. לא שידרגו את הסכר כיוון שלא היה לו מימון, כך נאמר בעיתונות. לו היה זה כביש האגרה היה נמצא לו מימון ולכן גם התשובה הזאת לא נכונה. התשובה האמיתית היא: שהסכר הזה הוא מוצר מיוחד שכלכלת השוק לא יכולה להקימו – מוצר ציבורי. איך יודעים? נבחן אותו על פי ההגדרות שזה עתה הגדרנו. צריך לעמוד בשני תנאים: א. שאם אני צורך אותו אתה אינך חסר. ב. שאי אפשר אותו לגדר. הסכר בניו אורלינס הוא בדיוק הדבר הזה. למה כביש אגרה יכול להיבנות בכלכלת שוק? מפני שאפשר לגדר אותו.

7.5 השוק

השוק הוא הדוגמא הקלאסית למנגנון אוטומטי הפועל בתחום הכלכלה והחברה, מנגנון ספונטני, ללא יד מתכננת ומכוונת, הפועל לטובת החברה. איך זה יכול להיות? בכדי לענות על השאלה הזו, ננסה לנסח אופיון למודל מופשט של השוק. מודל שיאפשר להבינו ולערוך בו ניסויים מחשבתיים. המודל מזכיר את התיאוריה הביולוגית האומרת בערך כך: "אם כל פרודה פשוטה מקיימת יחסים סלקטיביים פשוטים עם פרודות אחרות, אזי יכולה להרקם מהן באופן ספונטני מערכת". אנו ניקח את התיאוריה הזו כמשל, נפשיט את השוק מכל הטפל ונתאר רק את התכונות הפשוטות של היחידים והמוצרים המשתתפים בו, ואת היחסים הפשוטים השוררים ביניהם. כשאלה בידינו ננסה לראות כיצד מתכונות ומיחסים פשוטים אלה יכולה להתרקם מערכת מורכבת שהיא השוק.

הפרטים:

- הם שונים זה מזה ביכולותיהם.
- הם שונים זה מזה בצרכיהם.
- כל אחד מהם רוצה לשפר את מצבו.
- יותר טוב מפחות.

המוצרים:

- המינן היחסי של יכולות הדרושות לייצור המוצר, שונה ממוצר למוצר.

- המוצר נמכר בשוק כשהוא כבר מיוצר ומוגדרות לגביו תכונות האיכות הכמות והעלות, והעלות קובעת את המחיר המינימלי.
- המוצרים הם מוצרים כלכליים.

היחסים

במסחר מתקיימים יחסים סלקטיביים בין היחידים. למשל כל מוכר מציע את מרכולתו לכל המרבה במחיר, וכל קונה מבכר לקנות מן המקור הזול ביותר. בכדי שזה יתקיים דרושה למוכר אינפורמציה על כל הקונים ולקונה על כל המוכרים, וכל זה בעת ובעונה אחת. איך עושים זאת? מתכנסים כולם במקום אחד, וזה השוק. כך זה היה בשוק הירקות וכך גם בשוק הבקר, וכן גם בבורסה זה לא עבד אחרת.

התוצאה

לי דרושים שולחן ותוכנה וגם לך ולכן בהיעדר שוק כל אחד מאיתנו ייצר שולחן ותוכנה לעצמו. נאמר שבייצור שולחן דרושה יותר תבונת כפיים ובייצור תוכנה דרושה יותר תבונה מופשטת, ונאמר גם שאני ניחנתי יותר בתבונת כפיים ואתה ניחנת יותר בתבונה מופשטת. אם יתקיים מסחר אני אתמחה בייצור שולחנות ואתה בייצור תוכנות. אני אמכור לך שולחן ואקנה ממך תוכנה. בסופו של דבר לך יהיה שולחן ותוכנה וגם לי ועוד יישארו לנו שולחנות ותוכנות למכרם בכסף ולקנות בו שוקולד ולכן מצב שנינו ושופר.

טובת החברה

גם אם כל יחיד מעוניין רק בטובת עצמו הוא יכול להשיג יותר ממנה במסחר עם האחרים. מסחר מתקיים בין לפחות שניים הקונה והמוכר. מסחר הוא מוצר אינטרקציה כלומר ככל שיותר פרטים משתתפים בו יש לכל אחד מהם יותר ולכן יש יתרון תחרותי לגודל השוק וככל שיגדל ייטב. זה לדעתי מה שמביא בתהליך האבולוציה התרבותית להתפתחות השוק הוא מצידו משפר את מצבם של היחידים המשתתפים בו ובכך הוא מוסיף טובה לחברה כולה.

שווי משקל

השוק הינו מנגנון אוטומטי הנמצא בשיווי משקל. אם כוח כלשהו מוציא משיווי משקל ישנם כוחות המחזירים המחזירים אותו לשווי משקל. שווי המשקל בשוק קובע בעת ובעונה אחת את המחירים והכמויות. לכל מוצר נקבע בשוק מחיר וכמות. אם המחיר יוצא שווי המשקל יש בשוק כוחות המחזירים אותו לשם.

ניסויים מחשבתיים

זה המודל, עכשיו אפשר להתחיל לערוך בו ניסויים. למשל, השוואה בין מצב של מסחר למצב של אין מסחר. במצב שיש כל יחיד היה מייצר את המוצר שמתאים להרכב המסוים של יכולותיו מוכר חלק ממה שיצר וקונה מאחרים את המוצרים אשר הם מייצרים. מוצרים אשר מתאימים להרכב המיוחד של יכולותיהם ונחוצים לו. אם כך היה קורה הרי בהשוואה למצב ללא מסחר היו כולם משפרים את מצבם. את הניסוי המחשבתי הזה ערך דויד ריקרדו במאה ה-19. אפשר באמצעות המודל לערוך ניסויים נוספים, למשל נשאיר את תכונות היחידים המוצרים והיחסים

שביניהם ללא שינוי, ונשנה רק את אופן רכישת האינפורמציה. נאמר שבאמצעות הרשת יכול כל יחיד לשבת בביתו, מול המסך, ולקבל אינפורמציה על כל המוצרים כל המוכרים כל הקונים וכל המחירים בבת אחת. במקרה כזה אין צורך להתכנס במקום אחד בכדי לסחור. מן השנוי הזה מתקבלת תבנית ארגונית אחרת של השוק. תבנית שהייתה חדשה רק לפני מספר שנים, ואשר נכנה אותה "שוק ללא התכנסות". אפשר גם לערוך את הניסוי המחשבתי הבא: הרשת יכולה להעביר הרבה יותר מאשר מחיר כמות ואיכות מוגדרת של מוצר קיים. היא יכולה למשל להעביר את הספציפיקציות או בעברית את האופיון של מוצר שאינו קיים, ואז אפשר להציע מוצרים לא רק מן המדף, אלא גם ל"תפור" מוצר לפי הזמנה כפי שהיא מוגדרת באופיון. ממתכונת מוצרים ויחסים כזו יכולה להתרקם תבנית ארגונית חדשה של השוק שתכונה כאן "כאילו אינטגרציה אנכית" (quasi vertical integration). אינטגרציה בין לקוחות יצרן וספקיו. ואכן כבר חשבו גם על זה כדברי מנכ"ל DELL (יצרן ומשווק מחשבים): "התוכנה שפיתחנו מאפשרת ללקוחות להעביר לספקים את האופיון של המוצר בו הם חפצים, דרך הרשת, וכך הלקוח מקבל מחשבים התפורים לפי מידתו, המיוצרים ע"י הספקים שלנו, ואנו רק יושבים וגובים אחוזים" (The economist, Business and the Internet) עד כאן דובר בתבניות ארגוניות העושות שוק ללא התכנסות, למוצרים כלכליים. אפשר לערוך ניסוי נוסף ולשאול: בסך הכל אנו מדברים כאן באינטראקציה בין מבקשים למציעים "מדוע אי אפשר לקיים, באמצעות הרשת, תבנית אירגונית שבה תתקיים אינטראקציה בין מבקשים וספקים ותעסוק במוצרים ציבוריים?" תבנית ארגונית שבה יוכלו הרבים להגדיר את הצורך ב... ואת האופיון של... מוצר ציבורי, והספקים ייצרו ויספקו אותו להם.

7.6 הדינמיקה

הכלכלה אוהבת שיווי משקל. הציניקנים יאמרו: כי זה מאפשר לפשט את המתמטיקה של המודלים. בתיאוריה הכלכלית עקומות ההיצע והביקוש קובעות מחיר של שווי משקל, מחיר אשר אם זזים ממנו ישנם כוחות המחזירים אליו. בעניין זה דומה הכלכלה לביולוגיה הסביבתית (אקולוגיה), גם שם אוהבים שווי משקל. שווי משקל בין הטורף לנטרף, בין הצאן למרעה ובאופן כללי בין האורגניזם לסביבתו. בחיים, רבות מן המערכות אינן נמצאות בנקודת שווי משקל, הן נמצאות בעיצומו של תהליך או בנקודה הרצויה לנו. העגבנייה בחממה אינה בשווי משקל ושום פרה, הנמצאת במצב של שווי משקל עם הסביבה החיצונית, לא תיתן כ- 10,000 ליטר חלב לשנה, כמו שעושות רוב הפרות בישראל. בכדי לקיים את המערכות הביולוגיות בנקודה הרצויה לנו, אנו מפרידים אותן מן הסביבה החיצונית על ידי חממה, גדר או עציץ ומקיימים בתוך השטח "המגודר" סביבה פנימית מבוקרת שבה יכולה המערכת לתת לנו את מה שאנו רוצים ממנה.

במציאות אנחנו כמעט תמיד נמצאים לא במצב של שווי משקל, אלא במצב של "באמצע הדרך", כלומר בעיצומו של תהליך דינמי. הכלכלה הסטנדרטית אינה מתעכבת בכדי להבין את הדרך שבה מגיעים לשווי משקל ואינה מסבירה איך עוברים ממצב אחד של שיווי משקל לשני. הביולוגיה השכילה כבר מזמן להבין שהתהליך הוא העיקר והיא משתמשת במודלים של סימולציה בכדי לתאר אותו. אומנם הדינמיקה של הכלכלה מסובכת וקשה יותר לחזוי, אך מדיניות כלכלית היא

התערבות בתהליך דינמי ובכדי לחזות את התוצאות של מדיניות כזו צריך להבין את התהליך. מודל סימולציה (הדמיה) מהנוסח השגור בביולוגיה יכול לעזור בכך. הדמיה באמצעות מודלים של סימולציה נפוצה כיום בחקלאות, בתהליכי ייצור בתעשיית חרושת ובתחבורה. מודלים של סימולציה הנהוגים בביולוגיה אינם בנויים על אופטימיזציה ושווי משקל, אלא על הדמיה של התהליך באמצעות סידרה של משוואות פשוטות המתארות את הקשרים שבין המשתנים ואת המשובים (Feed backs) הקיימים במערכת.

ניקח למשל את התכנון האורבני. הכלי העיקרי המשמש היום בתכנון ערים בישראל ובתכנונה של ישראל בכלל הוא תוכנית האב ותוכנית מתאר: תוכנית תמ"א 35 לישראל כולה, תוכניות אב מטרופוליניות לתל-אביב וחיפה, תוכנות המתאר למחוז ירושלים ותוכנית המתאר לירושלים הן דוגמאות לכך. תוכנית אב היא בעיקרה תוכנית פיזית המתארת את המצב הרצוי בשנת יעד מסוימת. יש החושבים שהדרך או התהליך חשובים לא פחות מן היעד, ולכן מוסיפים לתוכנית האב תוכנית פיתוח. בתוכנית הפיתוח עורכים את פעילויות הפיתוח על גבי זמן ובמקרה הטוב מחשבים את כמות המשאבים הדרושים בכל שנה בכדי להשיג את מטרות תוכנית האב. תוכניות פיתוח בסגנון הזה, הנעשות לרוב על ידי כלכלנים, אינן משכילות לתאר את הדינמיקה של התהליך מפני שאינן מתייחסות למשוב או למשובים הקיימים במערכת. כך למשל תוכנית האב יכולה לדבר על ציפוף העיר כיעד, אך היא אינה שואלת "מה הוא המשוב לציפוף הזה?" ייתכן והמשוב לציפוף הזה תהיה גלישת התושבים העשירים אל מחוץ לעיר והמשוב לגלישה תהיה ירידת איכות השירותים בעיר ובתגובה לכך תבוא גלישת המעמד הבינוני אל מחוץ לעיר. מודל סימולציה מן הסוג השגור בביולוגיה היה עושה את המלאכה הזו טוב יותר. מודל כזה היה מתאר את הדינמיקה האורבנית כשהוא כולל בתוכו את המשובים הקיימים במערכת.

הדינמיקה של המשק הישראלי:

דוגמה לתהליך דינמי הינה התפתחות מבנה המשק הישראלי מאז קום המדינה. לישראל משק קטן והיכולת שלו להמריא תלויה בכושרו להשתתף בכלכלה העולמית. הביטוי הכמותי להשתתפות הזו הינו היצוא. מבט ממעוף הציפור על סדרה עיתית של נתוני הייצוא בישראל לפי ענפי משנה מאז קום המדינה. מראה שלצד ענפי היחלומים והתיירות אשר בלטו כל הזמן, היו ענפים שעלו וירדו בגלים. בגל הראשון עלה ענף ההדרים אותו ירשנו עוד מתקופת המנדט. במאמץ משולב של מחקר ופיתוח ארגון ושיווק, שהובילה הממשלה, עלה הגל השני המכונה בסטטיסטיקה "היצוא החקלאי האחר". לאחריו עלו ענפי ההלבשה והכימיה. הכימיה נשארה על הגל אם כי השתנה הרכבה כאשר בתוכה עלה הגל של תעשיית התרופות. בערך באותו הזמן עלתה תעשיית הציוד החשמלי והאלקטרוני ואחריהם עלו התעשיות שאנו מכנים היום היי-טק.

מסתבר שכאשר ירד הגל טחו עיני דור מייסדיו מראות את הגל הבא אחריהם. ולא רק הם גם בעלי החיזוי הטכנולוגי והכלכלני לא היטיבו ראות. אם אנו רוצים להתחקות על תבנית התפתחות של הדינמיקה הזו בדיעבד, אזי לא היה שם יותר מאותו הדבר גם לא יותר טוב מאותו הדבר וגם לא דבר נובע מדבר. אם הייתה שם תבנית כלשהי זאת הייתה תבנית של איגוף גדול. ברוב הגלים

זה לא היה מעשה מכוון של הממשלה (לבד מן הייצוא החקלאי) ואם היה כסף ממשלתי מעורב (למשל תקציב הביטחון) הוא לא ניתן בכוונת מכוון.

ספק אם את הסיפור הזה, יודעת הכלכלה הסטנדרטית להסביר לאחר מעשה בוודאי שלא ידעה לחזות אותו מראש וגם אין מתכוון על פיו אפשר יהיה לחזור על התופעה הזו במקום אחר נאמר בפלסטין. הדבר היחידי שידעה הכלכלה הסטנדרטית להגיד היה: "תנו לכלכלה לפעול היא תמצא את הדרך" זה לא מעט אבל זה לא הכל.

7.7 הצמיחה

בכלכלה הסטנדרטית הצמיחה נמדדת על פי התוצר לנפש, שהוא אינדיקציה לעלייה ברמת החיים של האוכלוסייה. נראה לי שבהקשר של השיח הירוק מעניין אותנו גם קצב הגידול באוכלוסייה מפני שמספר רב יותר של אוכלוסין, גם אם הם עניים, לוחץ יותר על המשאבים. אם כך נוכל לתאר שלושה טיפוסים של חברות: חברות שבהן התוצר לנפש בהן עולה בעוד שאוכלוסייתן לא גדלה או אפילו קטנה (אירופה), חברות שבהן התוצר לנפש לא גדל בעוד שהאוכלוסייה גדלה במהירות (מצרים) וחברות שהאוכלוסייה והתוצר לנפש גדלים בהן (סין). בעולם סופי שלושת הטיפוסים האלה צריכים להתעשת, אבל הדרך שבה עליהם לבחור ייתכן וצריכה להיות שונה.

המודלים של הצמיחה הנהוגים בכלכלה הסטנדרטית מיועדים לחזות את הצמיחה הנובעת מגורמי היצור המקובלים (עבודה, הון פיזי, הון אנושי, קרקע, מים וכדומה). הם אינם מפנימים את הטכנולוגיה, ולכן אין בכוחם לחזות או אפילו להסביר את הצמיחה במציאות. במקרים ובתקופות שבהם הייתה הצמיחה מהירה היא התנהלה בדרך של "איגוף גדול". האזור הקתולי הנחשל בהולנד (ברבנט) הפך על ידי פיליפס, שניצל את טכנולוגית החשמל, כשהייתה בחיתוליה, לאזור המוביל את הצמיחה בהולנד כולה. אבן שמאסו הבונים (תעשיית הסרטים) הפכה על ידי מספר יזמים משולי החברה (יהודים), במקום שהיה הספר של ארה"ב (קליפורניה), לסקטור מוביל בכלכלה ובחברה האמריקנית.

לכלכלה הסטנדרטית קשה מאד להסביר איך זה קרה ביפן, קוריאה, הונג-קונג, סינגפור, תאילנד, הודו וסין ולמה זה לא קורה באפריקה ובמזרח התיכון.

לכלכלה הסטנדרטית לא כל-כך איכפת ממה עשויה הצמיחה האם ממכוניות זוללות דלק ונודפות עשן או מאוניברסיטאות, ישיבות, בידור ותרבות. אלה ואלה נהפכים לדולרים ונמדדים בתוצר, אני חושב שיש הבדל, עלינו להשתדל להגדיל את התוצר בכוון של השכלה ותרבות ולהתאפק מלצרוך עשן ולפלוט פחמן דו-חמצני.

יכול להיות שהכלכלה החדשה אם בגישת E-S (Lipsey, 1998) או בגישה אחרת, אשר תתייחס לדברים שהכלכלה הסטנדרטית התעלמה מהם (כמו טכנולוגיה וארגון) תוכל להסביר גם את הצמיחה, ולהסביר זה להבין את המנגנון באופן המאפשר חיזוי, ובהקשר של חיי המעשה, לאפשר חיזוי התוצאות של מדיניות מסוימת. לכלכלנים החדשים מחשבות חדשות לגבי כלי החזוי העיקרי של הצמיחה. מודלים של צמיחה המשמשים בכלכלה הסטנדרטית מבוססים על פונקציות היצור האגרטיביות. פונקציה הקושרת בין התשומות עבודה והון (כולל הון אנושי) לבין התפוקה במונחי תוצר לאומי. בפונקציה הזו התשתית הארגונית והשיפור הטכנולוגי הם בגדר של "קופסה שחורה". הם משפיעים דרך הפונקציה, אבל אף אחד לא יודע איך. המודלים האלה מניחים

שהחלטות מתקבלות בדרך של אופטימיזציה, כלומר שבכל זמן נבחרת הטובה מכל האפשרויות. הכלכלנים החדשים מדברים על כך שהטכנולוגיה והשיפור הטכנולוגי הם המנוע של הצמיחה והמושג טכנולוגיה כולל גם את הטכנולוגיה של הארגון. התשומות המסורתיות כמו למשל ההון הפיזי או האנושי הן רק חלק מן המבנה התומך שבו מתגלמת הטכנולוגיה.

לשיפור הטכנולוגי תכונות אופייניות כמו למשל אי הוודאות. אי הוודאות בניגוד לסיכון אינה יכולה לקחת חלק במודל המתבסס על פונקציה הייצור ואופטימיזציה כי לקבלת החלטות בדרך של אופטימיזציה דרושה ידיעת כל האינפורמציה. לדעת הכלכלנים החדשים, הדרך בה מתקבלות החלטות בכלכלה שונה מן המקובל בתיאוריה הכלכלית הסטנדרטית. לפי הכלכלנים האלה השחקנים במשק אינם בוחרים את דרכם באמצעות אופטימיזציה, אלא באופן הדומה למה שקורה בתהליך האבולוציה בטבע Evolutionary economics מכונים הכלכלנים האלה. הגישה הזאת מסבירה במידה מסויימת את הדינמיקה של המשך הישראלי שתוארה לעיל. התבנית הארגונית היא מרכיב חשוב בקביעת הקצב והכוון של תהליך הצמיחה. אחרת איך אפשר להסביר את העובדה שעל בסיס אותו General body of knowledge האמור להיות הפתוח לשימוש לכל, שררו במדינות שונות קצבי צמיחה שונים. אמנם הכלכלה הסטנדרטית תנסה להסביר זאת בהצבר הון שונה בכל מדינה, אבל בעולם של כלכלה גלובלית ההון זורם למקום שבו הוא נחוץ. אולי אפשר להמחיש את הגישה הלא סטנדרטית באמצעות הסיפור הבא: במלחמת העולם השנייה נהרסה גרמניה עד היסוד. קרוב לוודאי שבשנים הראשונות שלאחר המלחמה היו התוצר לנפש והרכוש בגרמניה נמוכים בהרבה מאלה שברוסיה בעת נפילת הקומוניזם. איך זה שכלכלת גרמניה קמה מתוך ההריסות וצמחה בקצב מהיר בעוד שכלכלת ברית המועצות מקרטעת? התשובה יכולה להיות: בגרמניה נהרס ההון הפיזי, ההון האנושי נשאר ובתוכו נשארה צרובה התבנית הארגונית של הכלכלה הגרמנית. ברוסיה ההון הפיזי לא היה שווה הרבה, ההון האנושי היה שם, אבל הארגון של כלכלת שוק נהרס שם ע"י המהפכה והתבנית הארגונית נמחקה מן התודעה. הדברים האלה נשמעים אולי מובנים מאליהם למי שלא כלכלן אבל הכלכלנים שבויים בהנחות לגבי תחרות חופשית ואופטימיזציה הנותנות בידיהם יכולת לתאר את המשק באמצעות מודלים מתמטיים באופן אלגנטי ובזול ומאפשרות לכלכלה להיות מדע "כמו בפיזיקה", ולכן קשה להם מאוד להשתחרר.

לדעת הכלכלנים החדשים הטכנולוגיה והתבנית הארגונית שונות מתעשייה לתעשייה ולכן האגרגטים אינם מלמדים אותנו הרבה, ועלינו להתייחס לסקטורים השונים של המשק באופן ספציפי. הכלכלנים החדשים מדברים על שינויים סטרוקטורליים במשק והם חוקרים אותו בכלים פחות אלגנטיים כמו למשל ניתוח מקרים (Case studies). הכלכלנים החדשים מעיזים לפעמים לחשוב שהצמיחה אינה יורדת "כמן מן השמים" אלא היא מעשה ידינו (כמו שאולי חשב מר פיליפס) ואפשר לא רק לחקור אותה לאחר מעשה, אלא אולי אפילו לרצות לתכנן ולבצע אותה, במידה מסויימת.

7.8 הצטופפות

ביולוג שהתמחותו גידול דגים בכלובים בים ענה לשאלה בעניין הצטופפות את התשובה הבאה: יש דגים טריטוריאליים ויש החיים בעדר, אבל דגים טריטוריאליים כאשר מצופפים אותם מספיק

הופכים לעדר. גם אצל בעל חיים טריטוריאלי כמו האדם הצטופפות מביאה לתופעות המהוות שנוי יסודי בהרגשתו ובהתנהגותו. צמיחה בעולם סופי מביאה להצטופפות, ומעבר לסף הצטופפות מסוים מתהפכות היוצרות. הצמיחה היא אחד משני המרכיבים של תהליך הצטופפות, והמרכיב השני הן המגבלות. בהמשך נראה כיצד הצטופפות עשויה לשנות את הדברים.

מוצר ציבורי הופך למוצר כלכלי: הבוש בצפון אוסטרליה הוא מוצר כליל, גדיר ומגודר. כליל מפני שבמקום שאתה רועה את הבקר שלך לא נשאר מרעה לבקר שלי, וגדיר מפני שאפשר באופן פיזי לגדר אותו. בשנות ה-70 היה הבוש שבצפון אוסטרליה, באופן מעשי מוצר לא כליל מפני שלא היה שם מספיק בקר בכדי לנצל אותו וגדיר, אך לא מגודר. החוק האוסטרלי איפשר לגדר אותו ואם היו לך האמצעים לכך, יכולת לגדר חלקה (בגודל של ישראל) וזה היה מקנה לך בעלות חוקית עליה. תהליך הצטופפות הביא לגידור מלא של כל החלקות גם שם, והבוש שהיה מוצר כלכלי בכוח הפך למוצר כלכלי בפועל. לכאורה חוף הים, והחורש בהרי ירושלים הם מוצרים לא כלילים, אבל הם לא כלילים רק בתנאים מסוימים.

החוף והחורש:

כאשר האוכלוסייה דלילה ומספר המשתמשים בחוף מועט החוף הוא מוצר לא כליל בחינת "אני נהנה ואתה אינך חסר", אבל כאשר "מטריה נושקת מטריה", החוף הופך למוצר כליל. כאשר הצטופפות האוכלוסייה במטרופולין ירושלים תביא לכך שהחורש במחוז יהפוך למוצר כליל תהיינה בידי הציבור ארבע אופציות למדיניות: לגדר ולקבוע מחיר גבוה בכניסה, לגדר ולהקצות מכסות כניסה, לגדר ולקבל בשלווה הקצאה על ידי התור; והרביעית- לאפשר לפרטים (קייבוצים, מושבים וחברות) לגדר אותו לעצמם ולתת לשוק לקבוע את המחיר אשר יגביל את זכות הכניסה. על ארבעת אלה אפשר להוסיף את אפשרות המחדל- לא לגדר ולהשאיר אותו "לכל דאלים גבר", ואחרון חביב אולי אפשר לתכנן את המוצר באופן שתגדל קיבולתו ויוכל לשרת כמוצר ציבורי יותר משתמשים.

מרכז העיר:

דוגמה למוצר ציבורי הוא מרכז העיר. מרכז העיר הוא מוצר לא כליל, כי אם אתה נהנה ממנו אני לא חסר ובעצם הוא מוצר אינטראקציה המיוחד בכך שכאשר אתה נהנה ממנו, אני נהנה יותר. הוא מוצר לא גדיר כי מלבד הטלת עוצר (החל על כולם), קשה מאד למנוע מאדם ששמו יעקב מלצרוך אותו. כל זה היה נכון עד לא מכבר, כיום הצטופפות מביאה לכך שבגלל עומס התנועה, מרכז ירושלים נהפך למוצר כליל. במצב הזה וכאשר הדיאגנוזה מראה ששורש הרע טמון בהצטופפות המכוניות, דרוש לגדר את המרכז כנגד מכוניות, וכאן הטכנולוגיה באה היום לעזרתנו ואפשר לגדר את מרכז העיר על ידי חיישן שיזהה את מכוניתו של יעקב בכניסה, מחשב שיאפשר לקבוע לכניסתו מחיר (כהן, ברזקי, ספרים 1998), אולי אפילו מחיר משתנה מזמן לזמן על פי הצפיפות ותוכנת חיוב שמאפשרת לחייב את חשבוננו בבנק. ואכן מתכנני הרכבת הקלה בירושלים הציעו להפוך את מרכז העיר לגדיר, וכך לבקר כניסת המכוניות באמצעות המחיר, ואז להולכי הרגל יישאר מרכז העיר מוצר ציבורי לא כליל ולא מגודר.

7.9 טובת החברה

7.9.1 מעורבות הציבור

הכלכלה הסטנדרטית משליכה את יהבה על המנגנונים האוטומטיים שאחד מהם הוא השוק כאשר השוק אינו יכול, למשל כאשר המוצר הוא נוף, או מרכז העיר יש נטיה להוציא חלק מכח ההכרעה הנידון מידי השוק ולתיתה בידי השלטון והמהדרים אומרים: "לתיתה בידי האזרחים". אני רוצה לטעון שישנם מצבים שבהם לא מנגנון השוק ולא מעורבות התושבים יכולים להביא לנו את הסחורה שהיא טובת החברה. מספר משלים ימחישו לנו זאת ונתחיל במשל "הקם בתיאטרון".

"הקם בתיאטרון"

אם אחד יקום בתיאטרון יראה יותר, אבל אם כולם יקומו... ישנם הרבה מצבים דומים לזה, למשל, מי לא רוצה "בית בשדה ירוק", אך אם כולם יבנו בית בשדה הם יגורו בעיר. כנראה שכאן השוק לא יכול. האם התערבות הציבור תוכל, כנראה שלא. אם ישאל כל פרט, "מה בקשתך?" הוא יענה "בית בשדה ירוק" ולכן התוצאה של מעורבות הציבור תהיה דומה לזו של השוק ואפילו חריפה יותר, מפני שבמקרה של מעורבות הציבור, ההחלטה לגבי התיכנון מתקבלת לפני הקמת השכונה ולכן ללא היזון חוזר, בעוד שבשוק יש היזון חוזר תוך כדי תהליך. הקמת שכונה היא תהליך הנמשך לאורך זמן ובזמן הזה נוצרות עובדות המשפיעות על שאר המבקשים בשוק. כך למשל אחרי שבתים רבים ניבנו "בשדה ירוק" יכולים שאר המבקשים להבחין בעיר שצמחה שם ולבחור לגור במקום אחר. נוכל לומר שבמנגוון השוק בנוי היזון חוזר אם כי בפיגור בזמן. האם אי אפשר לעשות טוב יותר? אפשר, למשל אם הציבור יפקיד את התכנון בידי מתכנן מקצועי אשר יציג בפני הציבור מראש את התוצאה הכוללת שתנבע מן הבחירה של כלל הפרטים ובכך יאפשר היזון חוזר ללא פיגור בזמן. המתכנן המקצועי יציג את התכנית ואת תוצאותיה. הוא יראה להם שאם כולם יבחרו בבית ב"שדה ירוק" תצא להם עיר. והוא יעשה זאת עוד לפני קבלת ההחלטה ואז יתכן שהציבור יגיב וישנה את החלטות התיכנון. זה יהיה מנגנון קבלת החלטות שבו מובנה ההיזון החוזר בעוד מועד ולכן הוא יכול להיות טוב יותר לחברה ממנגנון השוק שבו ההיזון פועל לאחר ש"מרבית הסוסים ברחו מהאורווה".

משל הטרמפיסט:

ישנו מצב שהוא בעצם מן היפוך של משל הקם בתיאטרון. בכלכלה הוא מכונה הטרמפיסט או free rider, למשל: "אם כולם ישלמו מיסים ואני אחמוק מבלי לשלם, אזכה בחינוך חינם לילדי ובביטחון למשפחתי, אבל אם כולם ינהגו כך...".

זבובים התיכון:

אפשר לחשוב על מוצר שלילי שהוא לא כליל ולא גדיר, למשל זבובים הים התיכון שגורם לריקבון הפירות. אם האירופים ימצאו אשכולית אחת נגועה בו כל היבוא מישראל יפסל. כיום מדברים את הזבוב הזה באמצעות ריסוס בפיתיון אף על פי שכמות הרעל בפיתיון קטנה מאוד זה לא נשמע טוב, לא בארץ ולא באירופה. פותחה טכניקת הדברה נקיה יותר, הדברה בשיטה של עיקור הזכרים. בשיטה הזו אפשר להדביר את הזבוב הזה שהינו מזיק עיקרי בסוריה ישראל ומצריים,

השיטה יכולה להצליח רק אם תיושם בבת אחת בכל הארצות האלה. איך יכול לקום פרויקט כזה על ידי השוק? הוא לא יוכל לקום גם בעזרת מעורבות הציבור.

7.9.2 התערבות הממשלה

הכלכלה הקלאסית השליחה את יהבה על מנגנונים אוטומטיים בעיקר על "היד הנעלמה" המנהלת את השוק סיסמתה הייתה "הניחו ידיכם" משמע אל תתערבו. הכלכלה הסטנדרטית מניחה לממשלה להתערב במצבים של כשל שוק. בפרק 7.4 שבו דובר על המוצרים, נעשתה הבחנה בין מוצרים כלכליים שעליהם השוק יכול ומוצרים ציבוריים שלגביהם השוק אינו יכול וניתנו בהם סימנים. הסימנים האלה מאפשרים להבחין בין התחומים המועמדים להפרטה לבין התחומים שבהם התערבות הממשלה היא דבר מובן מאליו. עם הצלחת התצ'ירזים בבריטניה וההתפכחות מן האיידאולוגיה הקומוניסטית בברית המועצות קנו לכן מהלכים הסיסמאות: "ממשלה קטנה", ו"מיקור חוץ", מכאן הייתה הדרך קצרה להפרטה ולהסכמים בין לאומיים לגבי פתיחת הגבולות למעבר סחורות ולהקטנת התערבות הממשלה במשק. התלהבותם של התצ'יריסטים הביאה להקטנת הממשלה ללא הבחנה. ללא הבחנה בין מה שראוי שהממשלה תסיר ידיה ממנו לבין מה שמן הראוי שתתערב בו יותר. התוצאה הייתה גלובליזציה, עליית כוחן של החברות העל לאומיות, וקטוב בעושר כתוצאה מתחרות מצד ייבוא סחורות ועובדים. אלה העלו מחדש סיסמאות ישנות שבינהן הסיסמה האומרת: "אין לממשלה תכלית, אלא בהעברה של העושר מהעשירים לעניים" וסיסמה אחרת האומרת "על הממשלה להשתלט מחדש על ההון והעבודה", כלומר לחזור ולקחת את השליטה בחברות העל לאומיות במעבר סחורות ועובדים בגבול ובכלכלה הלאומית. הסיסמה השלישית אומרת "שיויון" והרביעית מדברת על סגירת הגבולות במטרה לשמר את התרבות האוטנטית. הסיסמאות הנ"ל נהגו כנראה ע"י אנשים שלא חיו במאה האחרונה של האלף השני, שאינם יודעים או ששכחו את הניסויים החברתיים והכלכליים שנערכו בסוף האלף הקודם, הם אינם זוכרים את חומות המכס שהורמו לאחר המשבר הגדול של שנת 1929, את הקומוניזם ברוסיה ואת הקיבוץ בארץ. הם אינם רואים גם את מה שמתרחש היום למשל תקומתם של הארגונים העל – מדינתיים (האיחוד האירופי), הבינא"ל (הסכס גאט ו האו"ם), התת מדינתיים (האיזור, העיר, המטרופולין והקהילה), והלא מדינתיים (NGO) (הירוקים, הסוציאליסטים החדשים ומתנגדי הגלובליזציה). והם כנראה עיוורים למה שמחכה מעבר לפינה. למשל השפעת יכולתה של הרשת לחצות גבולות, על המשמעות הכלכלית של המושג גבול. בעולם כזה אי אפשר לחזור אחורנית ולהגביל את תנועת ההון או לעצור את הגלובליזציה. רוב הלוחמים הגדולים בהפרטה ובגלובליזציה מחמיצים את העיקר והוא המוצר שאם לא ירכש ע"י הציבור לא ייוצר. וזה כולל, בין השאר, את הנוף ואת החוף, אבל גם את הקהילה, המחקר הבסיסי, מרכז העיר והרחוב.

7.9.3 מי יעשה מה

השאלה שעומדת על הפרק היא לא ממשלה קטנה אלא מי יעשה מה. השחקנים המשתתפים היום במשחק הכלכלי הם כאמור ארגונים על – מדינתיים, בין – מדינתיים, תת – מדינתיים ולא מדינתיים, ובנוסף להם ארגונים למטרת רווח וללא מטרת רווח, והבעיה שעומדת על היום היא: "מי מהם יעשה מה?" מי יתכנן, מי יבנה, מי יתפעל ומי יממן מסילת רכבת או מכללה או בית

חולים. וזו שאלה שהתשובה עליה יכולה להינתן במורת מטריצה. מטריצה שבשורותיה מוצרים ושירותים כמו השכלה, תנועה ובריאות ובטוריה רמות התערבות כמו תכנון, הקמה, תפעול ומימון ובכל אחת ממשבצותיה השחקן המופקד על ההתערבות בשירות. תפקידה של הממשלה כפי שאני רואה אותו הוא לקבוע את תבנית המטריצה, כלומר, הקצאת תחום האחריות והסמכות של כל אחד מן השחקנים, ובנוסף לכך לקבוע את כללי המשחק השוררים ביניהם. בהקשר זה ניתן לשאול את השאלה הבאה: "ישראל וארה"ב הן מדינות מהגרים שהוקמו בסוף האלף השני. למה שם הכל פועל חלק ואצלנו ריב ומדון?" יכולות להיות המון תשובות לשאלה הזאת ואחת מהן שהשאלה אינה נכונה. אני אציע את התשובה הבאה: אנחנו הקמנו מדינה ששמה דגש על התוכן (דת או אידאולוגיות שבאו לתקן את העולם), הם הקימו מדינה שהדגש בה הושם על כללי המשחק. הגישה המוצעת כאן לארגון מערכת השלטון בישראל תגדיר את המשחק וכלליו. היא תאפשר להפחית את החיכוך בין קבוצות אוכלוסייה שונות ואשר חיות בצפיפות על ארץ אחת, משתמשות במערכת מדינתית אחת וכל אחת מהן דבקה בתוכן שלה.

כתבתי פרק על חברה, פרק על כלכלה ופרק על סביבה ופיתוח כי כך אנו ממיינים את העולם, אבל בעצם מדובר כאן בזוויות ראייה שונות של אותה מערכת. כאשר שאלתי כיצד שרדו קהילות אשכנז בסביבה עוינת? התשובה הייתה שבכל פעם שגירשום הם השכילו להמציא את כלכלתם מחדש. וכששאלתי איך השכילו מצאתי את התשובה בישיבה. כנראה שכאשר מדברים במערכות אורגניות, וזה מה שאנו מדברים בו, קשה להבינם בדרך הלימוד התחומי השורד כיום במדע ודרושה ראייה רב תחומית אמיתית.